

חפר ומסר לרבים ונחוניא חופר שיחין

שיעורים בב"ק פ"ה שיעור 7 (נ-נ):

ט"ז אדר ב' ה'תשפ"ד

רינת ישראל

ר' שלמה צוקר

1. גמ' ת"ר חפר ופתח ומסר... לרשות שלך (נ): ורש"י

איך מוסרים לצבור?

2. רש"י מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

ומסר לרבים - דאמר לבני עירו הבור זה שחפרתי צריך לכם לשתות מי גשמים המתכנסין שם וראויה לשתות בהמות מהן הרי הוא מסור לכם.

3. חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

ומסר לו דליו [ראה הגי' בשטמ"ק]. פירש"י ז"ל כסויו. ור"ח ז"ל פירש כלי שלו, וזהו נ"ל עיקר דכולה שמעתין דליו דקאמר כלי שלו כדאמר' (נ"א ב') המוכר בור לחברו כיון שמסר לו דליו קנה, ועוד דהא אוקימנא ברייתא דהיה מדלה מים מן הבור דרבי אליעזר בן יעקב אומר עד שימסור לו דליו וההוא במוסר לו כלי לדליותיו קאמר.

4. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

תנו רבנן חפר ופתח ומסר לרבים וכו'. ויש ספרים ישנים גורסים מאי מסר לרבים דיהיב להו נטלא וכן מנהגו וכו'. ופירש הרא"ה ז"ל דנטלא הוי כסוי הבור וכיון דהכין הוי ואותו הבור הוי לצורכם פטור והם נכנסו תחתיו. עד כאן. ראב"ד וזה לשון הראב"ד ז"ל: חפר או פתח ומסר מיד הדלי לרבים שבתחילה לא עשאו אלא לצורך הרבים פטור שלא נעשה זה בעל הבור אפילו שעה אחת. ואף על פי שהמביא נזקיו לרשות הרבים על דעת הפקר חייב בנזקיהן אף על פי שלא נעשה בעליהן אפילו שעה אחת התם כי איתנהו ברשות מיהא היה בעלים אבל הכא לא היה בעלים מעולם. אי נמי התם לית ביה צורך הרבים אבל הכא אית ביה צורך הרבים ולצורך הרבים עשה שהרי מסר להם הדלי מיד. ע"כ.

5. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

חפר בור ברשות הרבים והראה עצמו כמסולק ממנו עד שמסרו לבני רשות הרבים או שעשה דברים המראים כן כגון שקנה את הדלי ומסרו להם וכן כל כיוצא בזה פטור ומנהג חסידים שבדורותיהם היה לחפור בורות ברשות הרבים ושיחין ומערות כדי לספק את אחיהם מים והיו מוסרים אותם לבני רשות הרבים:

הסיפור של נחוניא

6. משנה מסכת שקלים פרק ה משנה א

אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הנסכים מתתיה בן שמואל על הפייסות פתחיה על הקינין פתחיה זה מרדכי למה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח בדברים ודורשן ויודע שבעים לשון בן אחיה על חולי מעיים נחוניא חופר שיחין גביני כרוז בן גבר על נעילת שערים בן בבי על הפקיע בן ארזה על הצלצל הוגרס בן לוי על השיר בית גרמו על מעשה לחם הפנים בית אבטינס על מעשה הקטורת אלעזר על הפרוכת ופנחס על המלבוש:

7. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

א"ר מאיר: מעשה באחד שנפל לבור הגדול וכו'. תניא, אמרו לו לרבי מאיר: אין מזכירין מעשה נסים. מאי מעשה נסים? אילימא דלא אכיל ולא אישתי, והכתיב: וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו! אלא דלא ניים, דאמר רבי יוחנן: שבועה שלא אישן שלשה ימים - מלקין אותו וישן לאלתר. ורבי מאיר מאי טעמא? אמר רב כהנא: כיפין על גב כיפין הוו. ורבנן? דשישא הוו. ור"מ? א"א דלא מסריך וניים פורתא. ת"ר: מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול, ובאו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא, שעה ראשונה - אמר להם: שלום, שניה - אמר להם: שלום, שלישית - אמר להם: עלתה. אמר לה: בתי, מי העלך? אמרה לו: זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו. אמרו לו: נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא דבר שהצדיק מתעסק בו, יכשל בו זרעו? אמר רבי אבא: אף על פי כן מת בנו בצמא, שנאמר: וסביביו נשערה מאד, מלמד, שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה. ר' חנינא אמר, מהכא: אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו.

מי העלה אותה?

8. רש"י מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

זכר של רחלים - אילו של יצחק.

וזקן מנהיגו - אברהם.

9. מהרש"א חידושי אגדות מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

בתי מי העלך א"ל זכר של רחלים נזדמן לי וזקן כו' פרש"י של רחלים אילו של יצחק וזקן כו' זה אברהם עכ"ל דהיינו שזכות העקידה עמד לה בעת צרה כמ"ש בהר"ה יראה עקידה זו לסלוח לישראל כו' ולהצילם מן הפורענות כפרש"י בחומש ובתוס' פרק הפרה כתבו בשם ירושלמי דמלאך בדמות רבי חנינא נזדמן לה עכ"ל:

10. ערוך לנר מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

בגמרא ר' חנינא אמר מהכא. יש לומר דרבי אבא ור"ח בהא פליגי דר' אבא סבר דמה שהצדיק נענש על עבירה קטנה הוא בשביל החטא לכפר עליו ואף דלאחר לא נחשב כזה לחטא מכ"מ עם סביביו מדקדק כחוט השערה אבל ר"ח סבר דלא בשביל שנחשב לו החטא יותר נענש דאם הקדוש ברוך הוא מוחל חטא כזה לאחר כש"כ לצדיק אבל מעניש לצדיק כדי שיהא שמו יראוי ומקודש על הבריות כמו שפי' רש"י בפסוק בקרובי אקדש וזהו מוכיח מקרא דנערץ בסוד קדושים רבה דהיינו נתעלה ונתקדש הרבה ע"י שנורא הוא על כל סביביו:

11. ערוך לנר מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

בד"ה של רחלים. זה אילו של יצחק. עיין במהרש"א ח"א שנתן טעם לדבר למה דוקא אמרה שבזכות עקדה נצלת ועיין גם בפני יהושע בב"ק שנדחק בזה, ולענ"ד אפשר לומר ע"פ המעשה דאיתא במדרש כשהלך אברהם לעקדה נדמה השטן לאברהם כנהר והולך עד צוארו והתפלל אברהם הושיעה ד' כי באו מים עד נפש ונצול וכן אמרה שנצלה גם היא כמו שנצולו אברהם ויצחק כשהלכו לעקדה ובאו מים עד נפש ע"י שמבני בניהם היא עמד לה זכות אבות, ועוד י"ל דכשהקריב אברהם איל תחת בנו התפלל בהר"ה יראה שפירשו שיעלו ישראל לרגל והקב"ה יראה אותם כדאיתא במדרש ור' נחוניא חפר שיחין שיהיו ישראל יכולים לעלות לרגל וזכות זה עמד לה שנצולה:

12. חידושי אגדות למהר"ל בבא קמא דף נ עמוד א

אמרה להם זכר של רחלים, יראה כי לכך בא זכר של רחלים כי התשועה מן הש"י ע"י עקידת יצחק, וזה העקידה שיצחק מסר נפשו אל השם ית' להקריב את עצמו אליו ובזה האדם אל השם ית' לגמרי, וכל צרה שהיא באה על האדם היא מצד האדם עצמו, וכאשר האדם הוא אל הש"י יוצא האדם מן הצרה, בזה שהוא אל הש"י. ולפיכך אמרו במד' אמר אברהם להקב"ה כשישראל יהיו חוטאים לפניך זכור להם עקידת יצחק אביהם ופדה אותם מצרתם, כי זכירת העקידה הוא פדיון מן הצרות כמו שאמרנו. ולפיכך כאשר נפלה לבור והיתה נתונה בצרה היה פודה אותה עקידתו של יצחק, ואף על גב דהיתה נצולה בזכות אביה כמו שאמר דבר שהיה מצטער בו אותו צדיק יכשול בו זרעו, מ"מ זכות (רבי חנינא בן תרדיון) (חנניא חופר שיחין) היה גורם לזכור לה עקידתו של יצחק ולרחם עליה כאשר באת אל הצרה והיה הש"י מרחם עליה.

ואמר שהיה זקן אחד מנהיגו, ודבר זה רמז על אברהם, כי אברהם היה מוליך את בנו יצחק אל העקידה והי' הוא מקריב את האיל תמורת יצחק בנו. וזה כי מה שמסר את נפשו אל הש"י הוא מצד האהבה ואם לא היה זה מצד האהבה רק מצד הירא' לא הי' מוסר עצמו אל הש"י לגמרי, ואברהם נקרא אוהבי, וכך אמרו ז"ל במסכת סוטה (דף ל"א) תניא רבי אומר נאמר ירא אלקים באברהם ונאמר ירא אלקים באיוב מה ירא אלקים הנאמר באברהם מאהבה אף באיוב באהבה, והתם גופיה מנ"ל דכ' זרע אברהם אוהבי, ולכך אמר כי זקן אחד מנהיגו כי אברהם נקרא זקן כמ"ש (ב"מ פ"ז א') עד אברהם לא היה זקנה, עד שבא אברהם דכתב ואברהם זקן בא בימים והעקידה היתה על ידי אברהם שהי' עובד הש"י מאהבה, וע"י זה מה שמסר יצחק נפשו אל הש"י על גבי מזבח בזה מסר נפשו אל הש"י לגמרי ודבר [זה] נזכר לפני ה' כאשר באה עליהם [צרה] לכך אמר כי זכר רחלים נזדמן לה וזקן אחד מנהיגו, והבן זה.

יכשל בו זרעו. לפי שמעשה האדם וזרעו הם שוים כי גם בניו יקראו מעשה ידיו כדכ' (קהלת ה') למה יקצוף ה' על קולך וחבל מעשה ידך והם הבנים, ולפיכך היה מתמיה דבר שנצטער עליו לעשותו יכשל בו זרעו שהם גם כן מעשה ידיו.

13. פני יהושע מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

בגמרא אמרו לה מי העלך אמרה להו זכר של רחלים וזקן אחד מנהיגו ופרש"י איל של אברהם. ויראה שרמזה בזה דודאי נגזר עליה משמים למיתה אלא שהועיל לה תפילתו של רבי חנינא בן דוסא וכיון שנגזר עליה משמים אי אפשר לבטל הגזירה עד שיותן תמורתה איזה אדם אחר כדמצינו בכמה דוכתא בנחל קישון [פסחים ק"ח ע"ב] וכעובדא דר' ביבי בחגיגה [דף ד' ע"ב] ועיקרו מפורש בזה גבי נחשא' שלכך נוהגין העולם ליקח תרנגול בערב יו"כ לכפרה וא"כ נרמז בזה הענין כמו שהיה באיל של יצחק שנקרב תמורתו כן נעשה לה וק"ל, ובזה נתיישב מה שלא אמרו תיכף לרבי חנינא בן דוסא וכי נביא אתה אלא לאחר שאמרה זכר של רחלים והיינו דעיקר תמיהתם כיון שאמרה שודאי נגזר עליה משמים למיתה אלא שתפלתו גרמה לה על זה אמרו וכי נביא אתה פי' איך בטחת כ"כ בתפלתך ועל זה השיב להם אמרתי דבר שנצטער וכו' על זה תמכתי יתדותי שתועיל תפילתי לבטל הגזירה וק"ל:

14. עי' תוס' ד"ה דבר

15. תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת שקלים פרק ה דף מח טור ד/ה"א

הלכה ב' בן אחייה על חולי מיעים על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחיפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו באין לידי חולי מיעים והוה ידע אהיי דין חמר טב למעייא והיי דין חמר סמס למעייא נחונייה חופר שיחין שהיה חופר שיחין ומערות והוה ידע היי דין כיף מקורר מיא והיי דין כיף אית ביה שרברובי ועד מטי הן שרברוביתיה מטייה אמר רבי אחא ומת בנו בצמא אמר רבי חנינה מאן דאמר דרחמנא וותרן יתוותרון בני מעוי אלא מאריך רוחיה וגבי דידיה אמר רבי אחא כתיב וסביביו נשערה מאד מדקדק עמהן כחוט השערה אמר רבי יוסה לא מטעם הזה אלא מן מה דכתב ונורא הוא על כל סביביו מוראו על הקרובים יותר מן הרחוקים רבי חגיי בשם ר' שמואל בר נחמן מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערו' לעוברים ולשבים פעם אחת

היתה בתו עוברת להינשא ושטפה נהר והוון כל עמא עללין לגביה בעיין מנחמתיה ולא קבל עלוי מתנחמה עאל רבי פינחס בן יאיר לגביה בעי מנחמתיה ולא קבל עלוי מתנחמה אמר לון דין הינו חסידיכון אמרין ליה רבי כן וכך היה עושה וכך וכך אירע אמר איפשר שהיה מכבד את בוראו במים והוא מקפחו במים מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש אית דאמרין בסוכתא איתעריית ואית דאמרין מלאך ירד כדמות רבי פינחס בן יאיר והצילה

16. קרבן העדה מסכת שקלים פרק ה הלכה א

והוה ידע. איזה סלע מוציא מים צוננים ואיזהו מים חמים ועד היכן מגיע חמימותיה: וותרן. לעבור על כל פשעם:

יתוותרון בני מעוי. יוותרו קשרי בני מעיו ויצאו בתחלואים. ל"א יהיו לו בני מעים יתירים שהוא מורה לבריות לחטוא שסומכין שימחול להם המקום ואינו כן אלא כל דרכיו משפט: אלא. שמאריך אפו וגובה חובו אף על גב שאינו גובה אותו מיד: וסביביו. צדיקים הנדבקים בו: נשערה מאוד. לשון חוט השערה: ונורא על כל סביביו. מטיל אימת משפטיו עליהם יותר מן הרחוקים: והוון כל עמא. והיה כל העם נכנסין אצל החסיד לנחמו ולא רצה לקבל תנחומין: אמר. להן זהו חסידכם בתמיה הרי בועט במידת הדין: והוא מקפחו במים. בתמיה וקיפוח הוא לשון חיתוך וקיצור: מיד נפלה. קול בעיר: בסוכה איתעריית. בענף אחד אחזה עצמה ועלתה:

17. פני משה מסכת שקלים פרק ה הלכה א

בסיכתא איתעריית. בקוץ ויתד אחד שנזדמן לה בתוך הבור נתעריית בו ועלתה ואית דאמרין וכו'. וגריס להא ג"כ בפ"ק דדמאי שם:

18. עלי תמר שקלים פרק ה הלכה א

ואית דאמרין מלאך ירד בדמות רפ"י והצילהו. בספר זכרון אלעזר על שקלים בסופו העיר לנכון הרב ר"מ הורדנר על הגהות מצפה איתן תענית כ"ד, שהביא בשם סודי רז, שאם אחד ניצל בזכות חברו אז המלאך שמצילו נתראה לו בדמותו של אותו אדם שניצל בזכותו ע"כ. ויש סמך לדבריו מכאן, שכן היא נצלה בזכותו של רפ"י ועמ"ש בברכות פ"ה ה"א פיסקא, א"ל אפיהו דהני. וז"ל ספר חסידים הוצאת מק"נ סימן תתתשנ"א ודוקא בזכות ר' פנחס ירד מלאך בדמותו והצילה, אבל אם לא היה ר"פ אומר כן, שמא לא ניצולה; אם יראה אדם שמה"ד פוגעת בו בדבר שזכה בו כגון ענין זה, אין לאדם לחשוב איך (מן השמים, כנ"ל שצ"ל) כפוי טובה כנגדו באשר זכה בו נכשל בו, ור"פ שאמר כך בעבור שראה שרבים תמהין על הדבר, בקש רחמים והצילה, ואם לא בעבור ר"פ לא היתה ניצלת עכ"ל. ונראה דמשמע ליה כן, שהרי זה וודאי שרפ"י שנכנס אליו לנחמו ידע מעשיו של אותו חסיד, ושמה"ד פגע בו בדבר שזכה בו, ואעפ"כ אמר דין הוא חסידכון, אלא אחרי שראה שגם ההמון מסכימין לאותו חסיד ומקטרגין כלפי מעלה, ויש ח"ש בדבר, אז בקש רחמים והצילה, ומשו"ה היה המלאך בדיוקנו של רפ"י שרק בזכות תפילתו ניצלה, אבל לולא זה לא היתה ניצלת, שהיה לו להצדיק עליו את הדין, אעפ"י שפגע בו בדבר שזכה בו, ומטעם וסביביו נשערה מאד וכדלעיל.

19. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לד עמוד ב

משנה. המתפלל וטעה - סימן רע לו, ואם שליח צבור הוא - סימן רע לשולחין, מפני ששלוחו של אדם כמותו. אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, שהיה מתפלל על החולים ואומר, זה חי וזה מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: אם שגורה תפלתי בפי - יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו - יודע אני שהוא מטורף. גמ'... תנו רבנן: מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל, שגר שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים. בירידתו, אמר להם: לכו - שחלצתו חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני: אם שגורה תפלתי בפי - יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו - יודע אני שהוא מטורף. ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה. וכשבאו אצל רבן גמליאל, אמר להן: העבודה! לא חסרתם ולא הותרתם, אלא כך היה מעשה, באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות. ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבי יוחנן בן זכאי. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים - ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו - לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשר לפני המלך.

20. דף על הדף בבא קמא דף נ עמוד א

בגמ': אמרו לו נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו. בערוך לנר (יבמות קכא, ב) הקשה, כשאמרו לרבי חנינא בן דוסא וכי נביא אתה, למה לא השיב להם שידע על ידי ששגורה תפלתו בפיו כמו שהשיב לשואליו במסכת ברכות (לד, א). ופירש, דבאמת רבי חנינא בן דוסא התפלל בשעה ראשונה, ולא היתה תפלתו שגורה, וכן בשעה השניה, אבל בשלישית היתה שגורה. והנה בכל מקרה אחר היה שופט שמתה כשלא היתה תפלתו שגורה, אבל כיון שהיה מובטח שהדבר שהצדיק מתעסק בו לא יכשל בו זרעו, מזה ידע שעדיין לא מתה רק שלא עלתה עוד, ועדיין לא נתקבלה תפלתו, דבאותה שעה שנתקבלה תפלתו

מיד היתה התשועה, ולכן אותם ששאלו אותו וכי נביא אתה באמת ידעו דרכו שסימן שלו הוא שיגור תפלתו, רק הוקשה להם ממה נפשך, אם היתה תפלתו שגורה, איך לא אמר מיד בשעה ראשונה עלתה, ואם לא היתה שגורה איך אמר שלום, אולי מתה, ועל זה השיב שמובטח היה בכך שלא תמות אף שלא היתה תפלתו שגורה.

איך מת בו בצמא?

21. תוספות מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

אף על פי כן מת בנו בצמא - מכל מקום לא הוי דבר שנצטער בו הצדיק שלא עשה הבור.

22. תוספות מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

דבר שנצטער בו - וא"ת אכתי מנא ליה הא מת בנו בצמא וי"ל דמ"מ באותו דבר עצמו לא היה ראוי ליכשל בירושלמי (שקלים פ"ה הל"א ע"ש) מלאך בדמות רבי חנינא נזדמן לה.

23. תוספות הרא"ש מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

אעפ"כ מת בנו בצמא. ומ"מ לא הוי דבר שנצטער בו אותו צדיק כיון שלא מת בבור.

24. שיירי קרבן מסכת שקלים פרק ה הלכה א

[דף כב עמוד א] אפשר שהיה מכבד את בוראו במים וכו'. וקשה הא אמרי' לעיל גבי נחוניא ואפ"ה מת בנו בצמא וכן מקשים תוס' בב"ק י"ל דה"ק כיון שזה מקפיד על כך לא היה הקדוש ברוך הוא מקפחו במים אבל גבי נחוניא ידע הקדוש ברוך הוא שיקבל באהבה ויתלה החסרון בעצמו ועי"ל בענין אחר:

25. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

יכשל בו זרעו. ואף על גב דמת בנו בצמא מכל מקום לא נכשל באותו דבר ממש. ולרבינו נראה לפרש אמרתי כלומר השמעתו דבר זה לפני הקדוש ברוך הוא והם דבר שנצטער וכו' והסכים הקדוש ברוך הוא לדברי שכן דרכו של הקדוש ברוך הוא שמסכים לסברת הצדיקים שבדור וכשמת בנו בצמא כבר מת רבי חנינא. וכן מצינו בחגיגה שלא היו אומרים דבר במתיבתא דרקייעא בשם רבי מאיר מפני שלמד מאחר עד שאמר רבי אבהו לאליהו ומאי איכפת ליה אגוז מצא בירר את האוכל וזרק את הפסולת והסכים הקדוש ברוך הוא לדעתו ואמרו מכאן ואילך דבר בשם רבי מאיר.

26. תוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

דבר שאותו צדיק נצטער בו יכשל בו זרעו. ואף על פי שמת בנו בצמא, בזה מכל מקום לא היה מצטער בגוף המים, שלא היה עושה בגופן מעשה, ואף על פי שכל עיקר לא היה חופר אלא בשביל המים, אלא בבור עצמו שהיה מצטער בו לחפור. וזה המעשה בגוף הבור היה, וידע רבי חנינא בבירור שלא יכשל בו זרעו. מצאתי:

27. תורת חיים מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

אף על פי כן מת בנו בצמא. פירוש אף על גב דאותו צדיק היה מצטער לחפור בורות לצמאון עולי רגלים אפילו הכי לא הועיל זכותו לבנו ומת בנו באותו דבר עצמו שהיה מתעסק בו דהיינו בצימאון ולפי שמיתת צמאון לבנו של אותו הצדיק עונש גדול הוא דכיון שהיה מכבד את בוראו במים לא היה ראוי להכשילו במים ויש מקום לומר דנחוניא או בנו חטאו חטאה גדולה כל כך עד שלא עמדה לו זכות חפירת בורותיו שלא ימות בנו בצמא לכך מייתי עליה קרא דוסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק וכו' לומר דמיתת בנו בשביל חטא כל דהו כחוט השערה הוה ומה שנענש עונש גדול זה שלא הועיל לו זכותו הגדול הוא מפני שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים שעל חטא קל כחוט השערה הוא מענישם עונש גדול ואין מועיל להם שום זכות. ומה שהקשו התוספות אכתי מנא ליה הא מת בנו בצמא יש לומר דגבי בתו זכותו ותפלתו של ר' חנינא גרמה לה שעלתה וכן משמע דלא באו והודיעו לו לרבי חנינא אלא כדי שיתפלל עליה שתנצל וכן עשה ולכך עשה שלישיית אמר להן עלתה דמובטח היה שתפלתו נשמעת משום דבר שאותו צדיק מצטער בו לא יתכן שיכשל בו זרעו ותדע מדקאמר בירושלמי מלאך בדמות רבי חנינא נזדמן לה משמע דבזכותו עלתה ולהכי נעשה דמות המלאך בדמותו של רבי חנינא כאלו הוא הצילה. ובירושלמי דשקלים איתא נמי כי הך עובדא מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבאים פעם אחת היתה בתו עוברת להנשא ושטפה נהר עאל ר' פינחס בן יאיר בעי מנחמתיה ולא קבל עליו לאתנחמא אמר להון דין הוא חסידכון אמר לו רבי כך וכך היה עושה וכך וכך אירע לו אמר אפשר היה מכבד בוראו במים וקפחו במים מיד נפלה הברה בעיר ובאה בתו של אותו האיש ואיכא דאמרי מלאך ירד בדמות רבי פנחס בן יאיר והצילה מדקאמר מיד נפלה הברה בעיר וכו' משמע נמי דזכותו ואמירתו דרבי פנחס בן יאיר שאמר אפשר היה מכבד וכו' גרמה לה שעלתה ונראה דעובדא דהכא היינו עובדא דהתם אלא דיש אומרים דרבי חנינא הוה ויש אומרים דרבי פנחס בן יאיר הוה ושמא מ"ש התוספות מלאך בדמות רבי חנינא נזדמן לה נתכוונו למה שפירש

גמול לצדיקים ולרשעים

28. רש"י מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

אך אף - משמע מאריך רוגז וממתין מליפרע אך אפים משמע שני רצונים אחת של טובה ואחת של רעה. לצדיקים - מלשלם שכר טוב לאלתר. ולרשעים - מלפרע מהן לאלתר.

29. תוספות מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

אך אפים לצדיקים ולרשעים - בעושי פסין (עירובין דף כב. ושם) משמע לרשעים להאבידם מן העוה"ב ובחלק (סנהדרין דף קיא.) משמע לטובה ו"ל כשאין סופו לעשות תשובה הוא לרעה אבל בסופו לעשות תשובה הוא לטובה. איכא בינייהו דעבד גובה - ה"נ הוה מצי למימר דנפל דרך אחוריו דלרב לא מיחייב אלא דרך פניו דאיכא הבל אי נמי בבור שרחה יותר על עומקה דליכא הבל כדאמרינן (לקמן נא:) וחדא נקט.

30. שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

ר"ד אך אפים לצדיקים ולרשעים. בפרק עושין פסין משמע לרעה ובפרק חלק משמע שניהם לטובה. יש לומר שהקדוש ברוך הוא לטובה מתכוון ואם חוזרין לטובה הרי מאכילם לעולם הבא ואם אין עושין תשובה רעה היא להם מה שמאריכין ימים שמוסיפין על חטאתם פשע. הר"ר ישעיה ז"ל.

31. תוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא קמא דף נ עמוד ב

אך אפים לצדיקים ולרשעים. פירש בקונטרס מלשלם שכר לאלתר, ולרשעים מליפרע מהם לאלתר. ויש לפרש לרשעים לרעה, שמשלם להם שכר מעט מעט בעולם הזה כדי שיאבדו לעולם הבא. והכי משמע הא מילתא דר' חגא בעירובין פרק עושין פסין דדריש התם מעיקרא ומשלם לשונאיו א"ר יהושע בן לוי אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול כאדם שנושא משאו על פניו ומבקש להשליכו ממנו. לא יאחר לשונאו א"ל אילא לשונאו הוא דלא יאחר אבל יאחר לצדיקים. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום, היום לעשותם ולא מחר לעשותם, היום לקבל שכרם. הדר מסיק והא ר' חגא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני [אמר] מאי דכתיב אך אפים ולא כתיב אך אף, אך אפים לרשעים ואך אפים לצדיקים. הרי משמע התם כדפרישית לעיל. אבל בסנהדרין בחלק משמע דהאי אך אפים לטובה בין לצדיקים בין לרשעים, שאינו פורע מהם לאלתר. דתני לשם, כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה יושב וכותב אך אפים אמר לפניו אך אפים לצדיקים אמר לו אף לרשעים, [א"ל] רשעים יאבדו אמר לו השתא חזית דמיבעי לך בשעה שחטאו ישראל בעגל אמר לא כך אמרת לי אך אפים לצדיקים אמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי אף לרשעים והיינו דכתיב ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמור. היינו דאך אפים אף לרשעים לטובה כדדרש אך אפים: תוספות:

32. מהרש"א חידושי אגדות מסכת יבמות דף קכא עמוד ב

ושאמר אלא דבר שהצדיק מתעסק בו כו' ובפרק הפרה גרסינן דבר שהצדיק מצטער בו כו' שנאמר וסביביו נשערה גו' מדקדק עם סביביו כחוט השערה מדכתיב נשערה בשי"ן דריש לה מלשון שער והיינו שמדקדק עמהן כדאמרינן דמשלם צדיקים עונש על מיעוט עבירות בעוה"ז כדי לזכות אותם שכר משלם בעוה"ב וכה"ג דריש ונורא על כל סביביו כפרש"י בפ' שמיני כשהקב"ה עושה דין בצדיקים הוא מתירא ומתעלה כו' אם כן באלו כ"ש ברשעים וכה"א כו' דהיינו אם בצדיקים בעוה"ז כ"ש ברשעים בעוה"ב וכן בהיפך אמרו ומשלם לשונאיו על פניו א"כ ברשעים בעוה"ז כ"ש בצדיקים בעוה"ב וק"ל:

33. תורת חיים מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. נראה דהה"ד ויען ה' את איוב מן השערה וגומר לפי שהיה מתרעם לפניו על שהיה תם וישר וירא אלהים ונידון בעונשים קשים לכך השיב לו הקדוש ברוך הוא מן השערה כלומר דאדרבה לפי שהוא צדיק גמור דקדק עמו כחוט השערה ונענש כל כך על איזה חטא קל שעשה מימיו.

34. מהר"ם מלובלין מסכת בבא קמא דף נ עמוד א

ד"ה דבר שנצטער בו וא"ת אכתי מנא ליה הא מת בנו בצמא יש להקשות מאי קשיא להו דלמא האי עובדא דמת בנו בצמא נעשה אחרי כן ולא נודע מזה דבר בשעת מעשה הראשון ונראה דהכי מקשו דמסתמא גם רבי חנינא ידע הדרוש שדרש רב אחא על שמת בנו בצמא מפסוק וסביביו נשערה מאד ופסוק אל נערץ וגו' ונורא על כל סביביו וא"כ על מה סמך רבי חנינא במה שאמר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו הא אפשר הוא שיכשל כמו שאירע אח"כ שמת בנו בצמא וק"ל:

35. חידושי אגדות למהר"ל בבא קמא דף נ עמוד א

שהקב"ה מדקדק וכו'. תימה לי למה אשמעינן זה כאן כי מת בנו בצמא בשביל שהוא מדקדק עם סביביו (פירושו), וכי לא מצינו זה בכמה מקומות שהצדיק נענש אף על גב שהוא צדיק גמור. והי' נראה שבא לומר כי (רבי חנינא בן תרדיון) [חנינא חופר שיחין] אף על גב שעשה בור זה כדין מ"מ הבור הזה היה מזיק לקצת בני אדם מי שהוא, וכיון שבא ע"י הבור הזה רעה למי שהוא נפרע מן (רבי חנינא בן תרדיון) [חנינא] שמת בנו בצמא, כלומר, אתה חפרת בור שלא ימותו בני אדם בצמא, בשביל זה היה היזק לבני אדם, ימות בנך בצמא, ועל זה אמר שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה, כי הסברא נותן שלא יהיה מדקדק על זה אחר שיש לו רשות לעשות אלא שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה וסוף סוף היה גורם היזק לאיזה אדם והיה נפרע על זה, וזה נקרא דקדוק כחוט השערה. וא"ת למה נצולה בתו ובנו מת, ולא היה אפכא. ויש לפרש כי מעשה של בתו היה קודם ובודאי דבר זה יותר עיקר מה שעשה טוב לבריות ולכך היה זה קודם לעונש שמת בנו, (נמצא) [בצמא] שהוא בשביל שעשה רע לאחר. ועוד י"ל כי מאחר שהי' זה בזכות אביה והבת יותר זרע אביה מן הבן כדכתיב ואת דינה בתו, ואמרו (נדה ל"א א') איש מזרעו תחלה יולדת בת, ולפיכך הבת היתה נצלת בזכותו ונעשה לה נס בזכות אביה, ולבנו לא נעשה לו נס, וכל זה דקדוק ביותר, ולכך אמר הקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה.

4. העור תמים פעלו כי כל דברו משפט אל אמונה ואין עלו צדיק יתקור הוא: דברים ל ב

הנהגות הב"ח
(א) רש"י ד"ה לדיווח זה אלוהים נהיה כבוד מקצה מקום מרשותו לרה"ח דהוה ליה חופר: (ב) ד"ה ברה"ח הסמוכה לרשות הרבים דהוה ליה חפיקי ט"ל ומינות כגון מקל וכו' נחמק: (ג) תוב ד"ה צור וכו' פי' כיוצא בלעל דקמרי:

רבינו הגאון
כגון אלוהותם לאושך פטור. פי' יסודות ברכות שפירא חזקו, ותכל יסודותיה, תרגו ואלת אשוחתה. [נמסר לו דליו. כלי שלן] אברה ליה זכר של רחלים נדמן לי וזקן אחד נעבינו פי' זכר של רחלים, אלו של יצחק, וזקן אחר, אברהם.

הואיל ולדידיה מרויחו כתיבי: **לנוקן**, צור ברה"ח פתח בו הכתוב מלא כדבר צנוק ופלג שמה שור מל תמור צור ברשות הרבים דבר שור הכתוב כי יפתח וכו' יכרה ופלג ואי קשיא ממני מני רבה מוקי לה כר"ע דמחייב אתרויחו וכו' יוסף מוקי לה כ"י ישמעאל: **פטור**, אם נפל דרך פיו שברשותו וקס"ד אפילו חפיקי רשותו פטור אבל אם נפתחה הקמריה שקמרי וכסה ברה"ח חייב דהאי תנא סבר מיוצא דבור ברה"ח הוא: **לאושן**, יסוד למומת ציטו"ל פני כל רוחה הבית אלל רה"ח, ומצירו כספר עזרא (ד) ואשיא יחטו ונמנמל נפל אשיא (ברכות דף טו): **פטור**, והיינו נמי כחופר צור ברשותו דלית ליה צנעלס והפקיר רשותו דלא מני למימר ליה מאי בעית ברשותי הכא נמי לא מני למימר ליה למה הלכה בהמתך על שפתו דהא ברשות הרבים היא: **וטעמא דלאושן**, שדרך לעשות כן ואינו פושע: **הא לאו לאושן חייב**, אלמלא צור ברשותו חייב וקשיא רישא לסיפא: **רישא**, דקמני צור ברשותו פטור ר' ישמעאל: **וסיפא**, דמחייב דדייקין הא לאו לאושן חייב ר"ע: **אלא לרב יוסף**, דאמר צור ברשותו דכולי עלמא חייב רישא דקמני פטור מני: **לא רשוסו ולא צורו**, דא"ל ברשותאי מאי בעית, ואצטרך לאשמועי' דאש"ג דאינו רשאי לעשות כן דאין עושין חלל תחת רשות הרבים מיהו הואיל ולרשותו פתחו פטור: **דארווח בה ארווחי לרה"ח**, (ה) דהוה ליה חופר צור ברה"ח והלכך טעמא דלאושן הא לאו לאושן חייב: **ברה"ח הסמוכה לרה"ח**, (ו) כגון מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים דהוה ליה חפיקי רשותו פטור: **ומסר לרבים**, דאמר לגני עירו הבור זה שחפרתי כריך לכס לשמות מי גשמים המתכנסין עס ורואיה לשמות

לא כ"ש אלא שעד עסקי פתיחה ועד עסקי כרייה באה לו ור"ע הנהו מיוצר צריכי דאי כתב רחמנא כי יפתח הוה אמינא פותח הוא דסגי ליה בכסוי כורה לא סגי ליה בכסוי עד דטאים ליה ואי כתב רחמנא כי יכרה הוה אמינא כרייה הוא דבעי כסוי משום דעבד מעשה אבל פותח דלא עבד מעשה אימא כסוי נמי לא בעי קמ"ל ואלא מאי זהו בור האמור בתורה דקאמר ר' ישמעאל זהו בור שפתח בו הכתוב תחלה לניזקין מיתבי החופר בור ברה"ח ופתחו לרה"ח פטור ואף על פי שאינו רשאי לעשות כן לפי שאין עושין חלל תחת רה"ח החופר בורות שיחין ומערות ברשות היחיד ופתחו לרה"ח חייב ויהחופר בורות ברה"ח הסמוכה לרשות הרבים כגון אלו והחופרים לאושין פטור ור' יוסי בר' יהודה מחייב עד שיעשה מחיצה עשרה או עד שירחיק ממקום דריסת רגלי אדם וממקום דריסת רגלי בהמה ארבעה טפחים מעמא דלאושין הא לאו לאושין חייב הא מני בשלמא לרבה רישא ר' ישמעאל וסיפא ר"ע אלא לרב יוסף בשלמא סיפא דברי הכל אלא רישא מני לא רבי ישמעאל ולא ר"ע אמר לך רב יוסף כולה דברי הכל היא ורישא שלא חפיקי לא רשותו ולא בורו אמר רב אשי השתא דאוקמתא לרב יוסף דלרבי הכל לרבה נמי לא תוקמה כתנאי מדרישא ר' ישמעאל סיפא נמי ר' ישמעאל וטעמא דלאושין הא לאו לאושין חייב כגון דארווח ארווחי לרה"ח מיתבי החופר בור ברשות היחיד ופתחו לרה"ח חייב ברה"ח הסמוכה לרה"ח פטור בשלמא לרבה כולה ר' ישמעאל היא אלא לרב יוסף בשלמא רישא רבי ישמעאל אלא סיפא מני לא ר' ישמעאל ולא ר"ע אמר לך בחופר לאושין ודברי הכל: **ת"ר** יחפר ופתח ומסר לרבים פטור חפר ופתח ולא מסר לרבים חייב וכן מנהגו של נחוניא חופר בורות שיחין ומערות שהיה חופר ופתח ומוסר לרבים וכששמעו חכמים בדבר אמרו קיים זה הלכה זו הלכה זו ותו לא אלא אימא אף הלכה זו: **יתנו רבנן** מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לכור גדול באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום שניה אמר להם שלום שלישית אמר להם עלתה אמרו לה מי העלך אמרה להם זכר של רחלים נדמן לי וזקן אחד מנהיגו אמרו לו נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא נביא אנכי אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצמצער בו יכשל בו וזרעו אמר רבי אחא אף על פי כן מת בנו בצמא שנאמר וסביביו נשערה מאד מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו אפילו כחוש השערה ר' נחוניא אמר מהבא יאל נערין כבוד קדושים רבה וגורא על כל סביביו אמר ר' חנינא כל האומר הקב"ה ותן הוא יותרו חיינו שנאמר העור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ו"א"ר חנא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני מאי דכתיב אך

כרבי ישמעאל: **דבר** שנצמצער בו, וא"ת אכתי מנא ליה הא מת בנו בצמא וי"ל דמ"מ בלחוד דבר עמנו לא היה ראווי לכשל צירושלמי (שקלים פ"ה הל"א ע"ש) מלאך צדמות רבי חנינא מודמן לה: אך

חופר שיחין, לעולי רגלים בדרכים: **שעה ראשונה**, שעדיין היא ראויה להיות חיה בתוך המים: **אמר להם שלום**, תעלה וכן שניה: **תעלה** וכן שניה: **אמר להם** ודאי כדאמרין לקמן דפשיטא ליה ליה דלא תמות שס: **זכר של רחלים**, אילו של יצחק: **ומסר לרבים**, מסר לרבים: **עם סביביו**, דיקים הדקיים: **צור**, נשערה מזה: **לשון חוט השערה**, וגורא על כל סביביו: **מטיל אימת משפטו עליהם**, וחרן, לעצור על כל פשעם: **יוסרו חיינו**, יופקרו חיינו וגופו שמורה אל הצרות לחטוא: אך

ר"ח, חופר שיחין, לעולי רגלים ומס מקמטין כגון וכו' שומין הן וכתבתי (בבב"ב ספ"א) אמר להם שלום, שעדיין יכולה להיות, וכן פניה, אבל שלשות שאינה יכולה לחיות אמר להן עלתה לה שיעוד היה לו שלא תמות שס מלנקת, רבי שיהיה מתעסק בו איתו מריק, אביה לא יכשל בו זרעו (שם), זכר של רחלים, זה אילו של יצחק, חקן אחד מנהיגו, זה אברהם (שם), בביא אתה, לדע שלח תמות (שם), מצמצער בר, מערות עשירי (שם), לגירסתו מתעסק בו, אף על פי כן מת בנו, של (ר) חנוניא, בצמא, שכן דרש על מקום חקן עם הסמיכים (שם), וסביביו נשערה, לשון חוט השערה (שם), עם סביביו, עם נזיקים ההולכים אחרי (שם).

הואיל ולדידיה מרויחו כתיבי: **לנוקן**, צור ברה"ח פתח בו הכתוב מלא כדבר צנוק ופלג שמה שור מל תמור צור ברשות הרבים דבר שור הכתוב כי יפתח וכו' יכרה ופלג ואי קשיא ממני מני רבה מוקי לה כר"ע דמחייב אתרויחו וכו' יוסף מוקי לה כ"י ישמעאל: **פטור**, אם נפל דרך פיו שברשותו וקס"ד אפילו חפיקי רשותו פטור אבל אם נפתחה הקמריה שקמרי וכסה ברה"ח חייב דהאי תנא סבר מיוצא דבור ברה"ח הוא: **לאושן**, יסוד למומת ציטו"ל פני כל רוחה הבית אלל רה"ח, ומצירו כספר עזרא (ד) ואשיא יחטו ונמנמל נפל אשיא (ברכות דף טו): **פטור**, והיינו נמי כחופר צור ברשותו דלית ליה צנעלס והפקיר רשותו דלא מני למימר ליה מאי בעית ברשותי הכא נמי לא מני למימר ליה למה הלכה בהמתך על שפתו דהא ברשות הרבים היא: **וטעמא דלאושן**, שדרך לעשות כן ואינו פושע: **הא לאו לאושן חייב**, אלמלא צור ברשותו חייב וקשיא רישא לסיפא: **רישא**, דקמני צור ברשותו פטור ר' ישמעאל: **וסיפא**, דמחייב דדייקין הא לאו לאושן חייב ר"ע: **אלא לרב יוסף**, דאמר צור ברשותו דכולי עלמא חייב רישא דקמני פטור מני: **לא רשוסו ולא צורו**, דא"ל ברשותאי מאי בעית, ואצטרך לאשמועי' דאש"ג דאינו רשאי לעשות כן דאין עושין חלל תחת רשות הרבים מיהו הואיל ולרשותו פתחו פטור: **דארווח בה ארווחי לרה"ח**, (ה) דהוה ליה חופר צור ברה"ח והלכך טעמא דלאושן הא לאו לאושן חייב: **ברה"ח הסמוכה לרה"ח**, (ו) כגון מקצה מקום מרשותו לרשות הרבים דהוה ליה חפיקי רשותו פטור: **ומסר לרבים**, דאמר לגני עירו הבור זה שחפרתי כריך לכס לשמות מי גשמים המתכנסין עס ורואיה לשמות

חופר שיחין, לעולי רגלים בדרכים: **שעה ראשונה**, שעדיין היא ראויה להיות חיה בתוך המים: **אמר להם שלום**, תעלה וכן שניה: **תעלה** וכן שניה: **אמר להם** ודאי כדאמרין לקמן דפשיטא ליה ליה דלא תמות שס: **זכר של רחלים**, אילו של יצחק: **ומסר לרבים**, מסר לרבים: **עם סביביו**, דיקים הדקיים: **צור**, נשערה מזה: **לשון חוט השערה**, וגורא על כל סביביו: **מטיל אימת משפטו עליהם**, וחרן, לעצור על כל פשעם: **יוסרו חיינו**, יופקרו חיינו וגופו שמורה אל הצרות לחטוא: אך

נ: שור שנגח את הפרה פרק חמישי בבא קמא

עין משפט
ר מצוה

אך אפים לצדיקים ולרשעים. בעושין פסין (שבוזין דף טז, ובס) משמע לרשעים להאבידם מן העוה"ב ויחלוק (מנהגין דף ק"א). משמע לטובה וי"ל כשאין סופו לעשות תשובה הוא לרעה אבל נסופו לעשות תשובה הוא לטובה: **איכא** בנייהו דעבד גובה. ה"ע הוה מני למימר דנפל דרך אחריו ולרב לא מייחב אלל דרך פניו דלכא הנל אי מני צבור שחבשה יותר על עומקה דליכא הנל כדאמרין (לקמן נ"א) ותדל נקט: **לשמואל** אגובה נמי מייחב. ע"כ בנתקל בגובה ומבט בקרקע דאי בנתקל בגובה מודה רב דחייב כמו בצנצנו וסכינו ומשאו דאמר (לעיל דף ג) אי דאפקריה בין לרב בין למטאלי היינו צור והיינו משום דחבשה לדידיה הוא והתה דנתחל צורה ונחמנו דהרתה

אך אפים ולא כתיב אך אף אך אפים לצדיקים ולרשעים: ת"ר אלא יסקל אדם מרשותו לרה"ח מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה"ח ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך לגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה"ח ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך:

אך אף, משמע מאריך רוגז וממתין מליפרע. אך אפים משמע שני רגזים אחת של טובה ואחת של רעה: **לצדיקים**, מלשם שכר טוב לאלתר: **ולרשעים**, מלפרע מהן לאלתר: **לא יסקל לפנות אבנים**: מרשום שאינה שלך. שמה אתה עמיד למוכרה: **לרשום שלך**, רשות הרבים כל ימיו הוא שלו: **לגלג עליו**, לא היה ממיר טעמו של דבר: **מתני' חריצין ונעילין**, צור נגול הוא. שיה ארוכה וקצרה. מערה מרובעת ומכוסה בקריו אלל שיש לה פה. חריצין רחבין ומרובעין כמערה ואינן מקורין אלל כל פיו פתוח: **נעילין**, קרצין מלמטה ורחבין מלמעלה: **חסם צור עשרה טפחים**: מה צור שיש בו כדי להמית. דהיינו טפחים: **גמ'**, להצילו משום דעבד ליה הנל לצור וללא חסות חרובו: **הרמט טולא** ואינו

מסורת הש"ס
(א) [תוספת' ספ"א], (ב) לעיל כ"ג, (ג) לקמן נ"א, מנהגין מה, (ד) לקמן נ"ג, (ה) [שמות ס"א].

תורה אור השלם
1. ובעבר יי על פניו ויפרא יי אל רחום [תקן אך אפים ורב יוסף וקמטן שפוח לו ר

הנהגות הב"ח
(א) נבי דרך נפילה ושמוראל ונפל:

גליון הש"ס